

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

ברכת הגומל למי שהכניס עצמו לסכנה - ואם יצחק בירך הגומל אחר העקידה

(פד.) דבאורתא אמר (-ליטורים) בואו אחי בואו ריעי. היתכן כי כל יום ויום היה מברך, אין הדעת מקבלו, דמסורין היו בידו ומהיכא תיתי שיברך בכל יום, אבל בקושטא יסורין הבאים לאדם בע"כ וניצול מהם הוא יברך. ג. יורדי הים ג"כ דמקום סכנה הוא, בע"כ צריך לעבור בו. ד. וכן הולכי מדברות, כי בע"כ צריכים ללכת במדבר הגדול.

האמנם בדבר שהוא במאמר ובצווי ה' לעשותו, או אפי' שלא יהי בפרטות וביחוד, רק מימרא דרחמנא לקדש שמו יתברך ככולל, לקיים כל דבר המלך ודתו, אז אף שהקב"ה יעשה לו נס אינו מברך. וכן אני אומר כי יצחק אבינו כיון שהכל היה במאמרו וגזרתו יתברך אף שניצול אינו חייב לברך. ועד שהוא שואלני יצחק, תיבעי ליה אברהם כשניצול מאור כשדים, ומשה רבינו מידי עלותו על צבא המרום, וחנניה מישאל ועזריה במותבת תלתא בגו אתון נורא יקידתא, ודניאל בגובא דאריוותא. אלא הוא הדבר אשר דברתי, כי כאשר הדבר ההוא במאמר אחד אלהינו לעשותו, כעקידת יצחק, ועליית משה רבינו, אף שניצול, כי מלאכי רום בקשו לשורפו עד אשר שלח ידו מאחז פני כסא, וכן חנניה מישאל ועזריה ודניאל דקדשו את ה' לא נתחייבו לברך.

זאת ועוד דאמרו זכרונם לברכה בפרקי ר' אליעזר (פרק לא) כיון שהגיע החרב לצואר פרחא נשמת יצחק, וכיון שהשמייע קולו מבין שני הכרובים אל תשלח ידך אל הנער, חזרה נפשו לגופו. והתירו, ועמד יצחק על רגליו, וידע יצחק שכך עתידים המתים להחיות, פתח ואמר בא"י מחיה המתים. עכ"ל. הא קמון דממש פרחא נשמת יצחק אלא שאח"כ חזרה לגופו, ואין ראוי לברך הגומל כיון שכבר יצאה נשמתו. ובשלמא מי שחלה ונסה למות ונתרפא חייב לברך, אבל כאן ביצחק דכבר מת ופרחה ויצאה נשמתו, אלא שאח"כ חזרה נפשו לגופו ודאי דאין לברך הגומל, אלא ברוך מחיה המתים כמו שבירך יצחק. עכ"ל.

עוד כתב שם: "ועל דבר האם לבוש הבדים הכהן הגדול מאחיו הנכנס לפני ולפנים (-נתחייב בברכת הגומל). כבר מילתא אמורה דכיון דעילל בעידנא אמימרא דרחמנא, כי כן יסד המלך ביום ההוא למחול עונותיהם של ישראל שיכנס לפני ולפנים, לא נתחייב. זאת ועוד כי בו הדבר תלוי היותו כשר וצדיק ולא היה הסכנה במקום ח"ו. כי במקום השכינה אין סכנה. ומרוב שמחתו י"ט היה עושה לאוהביו כי עמד לשרת לפני ה' לפני ולפנים. עכ"ל. ועל הארבע שנכנסו לפרדס השיב, שלא לפרדס גשמי נכנסו, כי אם להתבוננות מעמיקה

המשך בעמ' ג'

באתי בשאלתי, האם מי שתורם 'כליה' עבור יהודי אחר הזקוק להשתלת כליה, מחויב בברכת 'הגומל' לאחר שהתרפא מהניתוח ומההליך הרפואי, או שמא אינו בגדר 'חולה שנתרפא', שלא היה חולה רק שהכניס את עצמו למצב חולי כדי להציל נפש אחרת ממיתה לחיים. תשובת מורינו הרב שליט"א:

בנידון זה כבר דיברו האחרונים ומילתם אמורה שהמנהג הוא לברך ברכת 'הגומל' בכל האופנים שהכניס את עצמו למקום ומצב של סכנה, וכמו שיבואר.

שאלת חלום בעל החזון נחום

החיד"א בספרו מחזיק ברכה (או"ח סימן רט אות ב) כתב שראה לנכון לכתוב ויכוח קצר שהיה בין מורינו מר קשישא כמהר"ר אליעזר נחום זלה"ה עם עטרת רשאי אבא מאר"י זלה"ה, להיות דובב שפתיים, תהי נפשם צרורה בצרור החיים.

רבו הגאון בעל 'חזון נחום' ראה בחלומו את הגאון רבי יצחק זרחיה אזורא אביו של החיד"א, ושאל ממנו האם כשניצול יצחק אבינו מהעקידה נתחייב בברכת הגומל, וכן על הארבעה שנכנסו לפרדס (חגיגה יד:), בן עזאי הציץ ומת, ובן זומא הציץ ונפגע, האם רבי עקיבא שיצא בשלום בירך ברכת הגומל, ועל הכהן הגדול שנכנס ביום הכיפורים למקום להבת שלהבת, האם ביוצאו מן הקודש ברכך ברכת הגומל. החזון נחום מספר שבחלומו לא השיב לו על שאלתו, ולכן שלח אליו את השאלה בכתב כדי שישב עליה בהקיצ.

תשובת אבי החיד"א בהקיצ

אבי החיד"א השיבו שיצחק אבינו לא היה צריך לברך ברכת הגומל, אע"פ שניצול ממיתה, מפני שחז"ל תיקנו את הברכה למי שבעל כורחו ושלא מדעתו הגיע למצב סכנה וניצול, אבל לא למי שהכניס את עצמו מרצונו בסכנה לקיים מצות השי"ת.

ו"ל: "נלע"ד לחלק, כי מעולם לא תקון רבנן לברך ברכת הגומל שהיא ברכת הודאה אלא דוקא בצרה הבאה לאדם בעל כורחו ושלא מדעתו, ונעשה לו נס, אז חייב לברך. כי הני ארבעה כי חיי"ם הם. א. חולה, הירצה אדם שיחלה. הרי פתע פתאום בע"כ בא לו החולי, כמעט שכב בדמשק ערש, ומתוך צרתו וכובד חוליו שב ורפא לו חייב לברך. ב. יסורין ג"כ באים לאדם בע"כ, וכשניצול מהם חייבוהו לברך. דאי לא תימא הכי רבי אליעזר ברבי שמעון (ב"מ

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

נטילת ידיים בכלי חד פעמי או בכלי

שתייה שאינו טבול

אני נמצא בבית מלון ואין בחדרי ספלים לנטילת ידיים אבל יש כוסות חד-פעמיות וגם

כוסות רב-פעמיות שאינן טבולות. האם מותר להשתמש לנטילת ידיים בכלי שטעון טבילה ואינו טבול, והאם להעדיף כלי רב-פעמי שאינו טבול או כלי חד-פעמי?

ת. לגבי כלי חד-פעמי הסכימו רוב הפוסקים שאפשר ליטול מהם ידיים¹, אמנם אם יש לו כלי ממש עדיף ליטול ממנו². לגבי כלי רגיל

שאינו טבול, כיון שהשימוש בכלי לצורך נטילה אינו מחייב טבילה, רק 'כלי סעודה' צריכים טבילה, ממילא אפשר ליטול ידיים בכלי³. ואף שאסרו שימוש בכלי אכילה שאינם טבולים כדי שיטבלו אותם ואם כן היה אמור להיות אסור גם לשימושים אחרים, לצורך נטילת ידיים אין לחשוש. ולכן גם בנוגע לשאלה מה עדיף מבין שניהם, עדיף ליטול מכלי ממש⁴.

המשך בעמ' ב'

בכלי של בית מלון שאינו שלו, בוודאי אפשר ליטול ידיים ממנו. ראה עוד שו"ת רדב"ז מכת"י סימן קו. פרי אליהו מהג"ר אלי זלאטניק חלק ג סימן כה. שש"כ פרק יב הערה פט.

4 כאמור מפני שיש מפקפקים בזה.

בין שניהם.

3 גם אם הוא כלי אכילה ורוצה רק ליטול ידיו, אע"פ שאסרו שימוש בכלי אכילה לא טבולים כדי שיטבלו אותם ואם כן היה אמור להיות אסור גם לשימושים אחרים, נראה שאין לחשוש. ומ"מ

לנטילת ידיים (שו"ת אגרות משה חלק ג סימן לט, המנחת יצחק מובא בקובץ אוהל משה חלק ה), לכן אם יש לו כלי אחר ראוי להדר שלא ליטול ידיו בכלים חד פעמיים, וראה מה שהארכנו בתשובה (גליון מכתלי בית ההוראה ג') בעניין נטילת ידיים כאשר לפניו בקבוק או כלי חד פעמי במה עדיף ליטול

1 הגר"ש וואזנר (בתשובה הגדפסת בקובץ מביט לוי ח"ג עמ' ט), וכן כתבו בעוד ספרי שו"ת מפוסקי זמננו

(שו"ת באר משה ח"א סי' מט, שו"ת ציץ אליעזר ח"ב סי' כג, שו"ת או נדברו ח"ז סי' מה).

2 כיון שמצינו שיש שמפקפקים בכשרותם

ברכה על מאכל היאפצ'ק והאם יש הבדל מתי אוכלו

בדבר מאכל היאפצ'ק שהוא מעין קוגל תפוחי אדמה ובאמצעו שכבת בשר בקר מפורק, ומגישים אותו בדרך כלל בסעודה או בקידושא רבה וכדומה. לאחר סיום הקידושא-רבה של פרשת בראשית וברכה אחרונה, גילה עורך הקידוש לכבוד 'חתן-בראשית' שנתורה תבנית של יאפצ'ק על הפלטה במטבח בית הכנסת וכיבד כמה אנשים שלא קיבלו קודם לכן, במנה הגונה. והסתפקנו כיצד צריכים לברך על מאכל זה כשהוא בא בפני עצמו?

ת. ברכתו בורא פרי האדמה, ראו הערה⁵.

לטלטל אתרוג לצורך שיעור בשבת

אני מעביר סדרת שיעורי הלכה לתלמידים, במסגרתם אני מוסר שיעור גם על מסורת זני האתרוגים וכשרותם, כשאני מביא את האתרוגים וממחיש את השיעור לתלמידים, השאלה היא האם האתרוג מוקצה כיון שלא רגילים לאכלו בלי בישול? ת. אם האתרוג עומד להריח הוא אינו מוקצה⁶. גם אם אינו עומד להריח והוא

'מוקצה מחמת גופו', כאשר מייחדו מערב שבת לשיעור אינו מוקצה⁷.

להשתמש במשאף בשבת

בשבוע האחרון סבלתי מ'ברונכיטי' והרופא המליץ לי להשתמש עם משאף ידני להקלה על השיעול, האם מותר להשתמש בו בשבת?

ת. השימוש במשאף הוא כנטילת תרופה⁸, בחולה שאין בו סכנה רק כאשר הוא סובל הרבה ומצטער מותר, אך אם לאו אסור⁹.

מעשר כספים מעליית ערך שווי הדירה

אדם נתן במשך שנים מעשר כספים כדין, מכל הכנסה הוא נתן לצדקה אחד חלקי עשרה. אולם בשעה שהתחתן קנו לו הוריו והורי אשתו דירה בשווי מיליון שקלים שמחירה עלה עם השנים, עד שכיום הדירה שווה שני מיליון שקלים. מההשבחה של הקרן מעולם לא הפריש מעשר, כי לא היה ביכולתו להפריש סכום גדול כל כך. האם עליו לפרוע 'חוב' זה למעשר קמא קמא דמטי לדידה?

ת. יש חוב מעשר כספים גם מרווחי נדל"ן קרקעות וכדומה¹⁰, אולם החיוב להפריש את המעשר הוא כשימכור את הנכס או הקרקע וירוויח את הכסף בפועל, ואין חיוב למוכרם כדי לשלם מהרווח מעשר¹¹.

מצא כסף בתוך קטלוג בתערוכת רהיטים

הייתי בתערוכת רהיטים, באחד הביתנים הגישו לי קטלוגים של ריהוט שהחברה המארחת מייבאת. ישבתי ודפדפתי ולפתע נתקלתי באחד העמודים בשטר של 100 אירו, שכנראה הונח שם כסימנייה או סתם נפל למישהו. האם מותר לקחת את השטר או שצריכים להכריז?

ת. אם זו אבידה בלי סימן, המוצא יכול לקחת לעצמו, ואין בעלי המקום זוכים בכסף לפי שאין זה חצר המשתמרת¹². אמנם בקטלוגים שמונחים בחנות ויתכן שהקונים הניחו את השטר במודע, כגון לקוח רצה לבחור רהיט מסוים והניח את השטר כסימנייה, הרי יש כאן סימן מקום, והרי זה ספק הינוח, באופן כזה יש להכריז ויתן המאבד סימן מקום¹³.

לעצמן לגבות מהן, אולם שאר קרקעות חייב להפריש מעשר. והגר"ש וואזנר כתב (שו"ת שבת הלוי ח"ה סי' קלג אות ז), שהמנהג דכדברי היוסף אומץ שאין מפרישים מעשר מקרקעות, ולא שמענו מעולם מי שמפריש מבית שניתן לו לדור בו, ועוד שלפי המציאות היום הוא דבר בלתי אפשרי. וכ"כ בתשובות והנהגות (ח"א סי' תקס). ובחישוב הרווחים ראה בשו"ת אגרות משה (יורה דעה חלק ב סימן קיד) שיש להפחית את ירידת ערך המטבע מעת קניית הדירה למכירתה.

12 מבואר במשנה (ב"מ כו) ובשו"ע (סי' רס ט"ה) שאם מצא בחנות הרי אלו שלו, מפני שחנות היא מקום שרבים נכסים, ומאבד המעות מתיאש כמאבד ברשות הרבים. ואם תאמר זכה בהם בעל החנות מדיון חצר זה אינו לפי שאינה משתמרת, כתב הרא"ש (שם סי' י"ב) שאף שכאשר בעל הבית עומד בתוך חצירו לכו"ל קונה גם באינה משתמרת, הני מילי היכא דמצי לשומרו ויכול לעכב שלא יטלוהו אחרים, אבל הכא כיון דלא ידע דאיתיה שם ורבים מצוין שם לא קניא ליה חצירו.

13 כדעת הרמ"א (סי' רס ט"ה) שבמקום המשתמר קצת כגון שביילן שבשדות, אפילו ספק הינוח, אם יש בו סימן או סימן מקום, יטול ויכריז מקום. גדר מקום הינוח הוא כל מקום שהנחה בו יכולה להיות סימן. נמצא שאם יבוא אדם לחנות ויאמר 'הייתי כאן בשבוע שעבר והתעניינתי בקטלוג של הספות ותקעתי בו שטר של 100 אירו' הרי זה סימן טוב.

שאינו חייב לסלקו מיד ויכול לקיימו במה שנותן לנישואי בניו ובנותיו וכיוצא"ב. ויש לעיין מצד 'בל תאחר' ואם אין בזה בל תאחר כי אין זמנו קצוב, וגם צ"ב מש"כ הש"ך (שם) שבשנה ראשונה צריך לסלק האחד-מעשרה שבקרן, והרי יכול לזקוף עליו סכום זה במלווה ויפרע בתשלומים במשך השנים. אך הפוסקים המאוחרים כתבו שבבית שדרים בו אין צריך להפריש משבחו, ולכן ממילא גם אם הבית השביח, אין צריך להפריש מהשבחת הקרן כל עוד שלא מכר את הדירה. וכן גם בדירות להשקעה, רק כאשר מוכר אותן יפריש מהרווח, ולא להפריש מביתו על השווי שעלה כל עוד שלא מימש את ההשבחה בפועל.

11 בספר יוסף אומץ (פרק הצדקה ומעשר) הובא מנהג 'פרנקפורט', שאין מפרישים מעשר מקרקעות הבאות בנדוניא או בירושה. וכתב, שאמנם אין חיוב לתת את המעשר על פי שווי הקרקעות, אולם יש לתת מעשר מפירות הקרקע שהם דמי שכירות הקרקע, והדר בקרקע שקיבל בנדוניא או ירושה עליו לשער את דמי שכירותה ולהפריש מהם מעשר בקביעות. אך בשו"ת יד הלוי (סי' מד) חלק על היוסף אומץ, וכתב שלא מצא ראיה להקל בזה. וכתב שאולי מה שנהגו בפרנקפורט להקל בזה הוא לגבי קרקע שהכניסה האשה לבעלה בזמן נישואיהם, והביא היד הלוי תשובת מהרמ"ק (בעל גידולי טהרה) שהביא מנהג זה שלא להפריש מקרקעות אלו, וביאר מהרמ"ק שהוא לפי שהיו הנשים מחזיקות בהן

האתרוג מותר בטלטול, שראוי להריח בו. וראה בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק כב הערה סב) מהגר"ש אזיערבאך שבזמנינו אתרוג עומד רק למצווה ולא להריח בו, והוא מוקצה מחמת חסרון כיש, אמנם זהו רק באתרוג שעומד לקיים בו מצוות נטילה בסוכות. אך באתרוג סתם שאינו עומד למצווה, אם אינו עומד להריח הוא מוקצה מחמת גופו כמו כל האוכלים שאינם ראויים ללא בישול. ואם מריח בו מברך 'הנותן ריח טוב בפירות' (שו"ע סי' רטז ט"ב), ובכך החיים (שם סק"ז) כתב שיש נמנעים מלהריח בפירות, משום שיש ספק בנוסח הברכה.

7 שהרי אם רוצה להריח בו מותר, אזי יכול לייחד לריח ולעשות בו מה שירצה, וכן הוא כמי שמייחד חול ועפר לעשות בהם צרכיו בשבת, שאינם מוקצה אחרי שייחדם לתשמיש¹⁴ (שו"ע סי' ס"ח ס"ח).

8 המשאף מכיל אבקות של תרופות (בגודל חלקיקים מיקרוני) ובעת שאיפה חלקיקי התרופה משתחררים ובשל גודלם הזעיר הם מגיעים לריאות, לכן פעולה זו היא כנטילת תרופה לכל דבר שאסורה אם לא בחולה שנפל למשכב.

9 מפני שחז"ל אסרו לעשות פעולות לרפואה בשבת 'גזירה משום שחיתק סממנין', כמ"ש הרמב"ם (הלכות שבת פרק כ"א ה"ב) אסור לבריא להתרפאות בשבת גזירה שמא ישחוק סממנין.

10 בחיוב מעשר כספים ראה בשולחן ערוך (הלכות צדקה י"ד רמז ס"ה א) ובשו"ע (סי' קכ"ב), ומשם נראה שאכן חייב לפרוע חוב זה. ואולם נראה

5 יש לדון בסוג מאכל זה, שרובו עשוי מרסק תפ"א ומיעוטו הבשר, שההלכה (שו"ע סי' ריב ט"א) 'כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ופוסט את הטפילה', אמנם כתב בשו"ע (שם ט"ב) לגבי מרקחת שמניחין על ריקקין דקים, שהריקקין טפלים למרקחת, שאין מתכוונים בעיקר בשביל אכילת הלחם. וכתב המגן אברהם (סק"ה) ובמשנ"ב (סק"ה) שבמדינות אלו הדובשנין שמניחים עליהם את המרקחת באים לטעם ומתכוון גם לאכילתם, ומברך עליהם, ופסק במשנ"ב שמברך רק על הריקקין וכדעת השו"ע הרב (סי' קסח ט"ט), שלא כדעת המחצית השקל (על המג"א שם) שמברך שתי ברכות. ויש לדון באכילת היאפצ'ק אם יש הבדל בין כשאוכלו כשהוא רעב, שאז דעתו גם על הפחמימות' וגם על ה'חלבון' אף שוודאי הבשר יותר חשוב, מכל מקום מאחר והתפוח אדמה הוא הרוב אינו נעשה טפל לבשר אף שהוא יותר חשוב, ובין כשאוכלו אחר ה'קידוש' כשכבר מילא כרסו בכל מיני מעדנים, ויש לדון שיש ואוכלו רק בשל הבשר שבו והתפוח"א טפלה לו. עוד יש לדון אם יהיה תלוי אם שמו שכבת בשר דקה 'לשם מצות יאפצ'ק' או שמדובר במשהו עיקרי עם הרבה בשר מפורק כעין כריך בשר. מכל מקום לעניין הלכה נראה שהפשטידה הזו שעיקרה ורובה מתפוח אדמה וכן גם סוג הטעם, הבשר נועד רק להשביח ולשפר את טעם הקוגל, ולכן הברכה היא בורא פרי האדמה. 6 כמ"ש רמ"א (אורח סי' תנח ט"ב) שולב אסור בטלטול בשבת משום שהוא כאבן, אבל

שגרם לו בעצמו וברצונו הטוב לתרום אבר לחברו, אין לו לברך ברכת הגומל, כיון שברצונו הטוב הכניס את עצמו לסכנת הניתוח, ועכ"פ יברך בלא שם ומלכות.

וכתב שאין להקשות על זה מעוברי ימים ומדבריות שחייבים בברכה, שהרי מותר לצורך פרנסה לסכן את עצמו בדרך העולם, אבל ניתוח לתרומת אבר שאינו נצרך לתורם ואדרבה מגרע בבריאות גופו, ועל פי הדין אין עליו כל חיוב לכך, ואדרבה ישנה שאלה חמורה האם מותר לו להכניס את עצמו בספק סכנה כזאת, או בהחסרת אבר ממנו, לשם הצלת חברו, בכל כגון דא יש שפיר להסתפק אם כשמתרפא צריך לברך הגומל על שנתרפא מניתוח שגרם לו בעצמו וברצונו הטוב.

והביא לתשובת הר"י מיגש (שם), ממנה נראה כי גם המכניס עצמו בסכנה חייב בברכה שאין לחלק, וכתב לחלק בפשיטות בין הנידונים, שהרי בנידון של הר"י מיגש לא מרצונו הכניס עצמו למאסר, אלא שמחמת שממונו היה חביב עלי מגופו, או משום שסבר שיוכל להינצל מן הסכנה, אבל בנידונים של החזון נחום ואבי החיד"א מדעתם ומרצונם הכניסו את עצמם לסכנה, ולפי חילוק זה מי שמכניס עצמו בסכנת הניתוח מדעתו ומרצונו תלוי גם הוא במחלוקת החזון נחום ואבי החיד"א. ולדינא כתב להכריע שלא לברך ברכת הגומל, ועכ"פ לברך בלא שם ומלכות.

בשו"ת יחוה דעת (חלק ד סימן יד) הביא להכרעת הציץ אליעזר, וכתב שנראה כי הכרעתו שאין לברך מבוססת על מה שפסק במקום אחר (ציץ אליעזר חלק ט סימן מה) שאסור לאדם לתרום אבר או כליה ולסכן את עצמו להצלת חברו, ולפי מה שהוא העלה במקום אחר (יחוה דעת חלק ג סימן פד) שאדרבה מצוה גדולה היא להציל חברו מסכנה, ושבתרומת הכליה אין חשש סכנה רק במקרים רחוקים ביותר, רשאי לברך הגומל לכשיתרפא.

ובוודאי לכולי עלמא אם עיקר הניתוח היה רק לנוי וכדומה, שלא היה זקוק לזה מצד הרפואה, נכון שלא יברך. ואם מצד הרפואה היה סיבה לניתוח, גם אם לא היה חולה מסוכן, יברך בשם ומלכות, וקצת נראה שבזמן הזה שהסיכון בתרומת כליה קטן ביותר וכפי דברי מומחי הרפואה, גם הציץ אליעזר יודה שמצווה גדולה לתרום ושצריך לברך הגומל.

להלכה:

נחלקו האחרונים אם מי שהכניס את עצמו למקום סכנה, שלא היה מוכרח לבוא לידי הסכנה, אם עליו לברך ברכת הגומל. ולכן באופן שאכן עבר תהליך רפואי שאין בו צורך ממשי, רק לנוי וכדומה, יברך ללא שם ומלכות. אמנם, אם עבר ניתוח להשתלת אבר עבור אחר, מאחר ועושה כן עבור מצווה יברך, ונראה שאף לדעת מי שסבר שאין כל כך מצווה לסכן את עצמו עבור חברו, בזמן הזה שלפי דעת הרופאים אין בכך סיכון, יש לברך ברכת הגומל בשם ומלכות.

את עצמם לסכנה ברורה ומוחשית. אך הביא למה שכתב בשו"ת שדה הארץ (או"ח, ברכות, סימן ז) שאפילו אם סיכן עצמו בצינה ופחים בפשיעתו, סוף סוף מאחר וניצול בידי שמים חייב בברכה.

והביא למה שכתב הר"י מיגש (והו"ד בברכי יוסף או"ח סימן ריט סק"ד) שבאופן שהחבוש בבית האסורים היה יכול לשלם את חובו לצאת מן המאסר, ורק שהוא בחר שלא לשלם, משום שסבר שאפשר וימחלו לו על חובו, או משום שמרד בחיוב המיסים, נמצא שהוא סיבב לעצמו את חבישתו, ולכאורה אין בזה מקום לברכת הגומל, אך כתב דשם אין לחלק בדבר שאם כן נתת דברך לשיעורין, ולעולם מי שנכנס לכלא אפילו באשמתו חייב בברכה. בשערי תשובה (שם סק"ג) כתב כי נראה הכרעת הר"י מיגש שיברך בלא שם ומלכות. ולכאורה הוא הדין בנידון דידן שהחולה סיבב לעצמו את מחלתו.

אך כתב ב'יחוה דעת' כי בספר 'בן איש חי' (שנה ראשונה, עקב, אות ט) הבין שהכרעת הר"י מיגש לדינא שאין לחלק וחייב לברך, וכן הסכים ביחוה דעת, וכתב שהמנהג לברך גם על מחלה התלויה בצינה ופחים.

ברכת הגומל לטיסה

במנחת יצחק (ח"ב סימן מז) דן על החיוב של הנוסע במטוס לברך ברכת הגומל, והביא שהוראת הגה"ק מסטמאר הייתה שחייב בברכה, וכתב לבאר את הוראת הגה"ק מבעלזא זיע"א למי שנוסע באוירון לברך בלא שם ומלכות, שאינה משום שאין באוירון כל כך סכנה כמו בספינה, שבוודאי סכנת האוירון מרובה, אלא שאדרבה מאחר והסכנה באוירון מרובה מבספינה, והוא בחר להכניס את עצמו במקום של סכנה מרובה, לא תיקנו בזה ברכת הגומל, וכמו שכתב אבי החיד"א בתשובה שמאחר ויצחק אבינו הכניס עצמו מדעתו לסכנת העקידה אינו חייב בברכה. וכתב שאין להקשות מיורדי הים והולכי מדבריות שגם הם הכניסו עצמם במקום הסכנה וחייבים בברכה, שהרי הם הוצרכו ללכת למרחקים ושוב אי אפשר לילך לשם כי אם בדרך סכנה, משאין כן באוירון שמי הכריחו והרי יכל גם לנסוע בספינה שאין בה סכנה כל כך.

ובאמת שדבריו הם חידוש גדול. ובזמנינו הסכנה בנסיעה באוירון פחתה מאוד, עד שיש אומרים שהסכנה בכביש רבה ממנו, וכיום זו דרך הנסיעה הרגילה, ואי אפשר לומר שיכול להחליף אוירון בספינה, כי בודאי אי אפשר להמתין על זמן נסיעת הספינה. אלא שהאמת כי מנהג רוב העולם לברך ברכת הגומל על נסיעה באוירון בשם ומלכות, וטעמם משום שעצם מקום הנסיעה באוירן השמים הוא מקום סכנה בגדרו, ומשחזור למקום מבטחים חייב בברכה. [וכבר כתבתי בתשובה אחרת, שאם הוא נוסע ממקום למקום באוירון, ושוהה בכל מקום יום או יומיים, יותר טוב שיברך אחר סיום כל נסיעתו].

ברכת הגומל אחרי ניתוח תרומת כליה

בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סימן פה כרך כג) כתב לדון ע"פ דברי החיד"א הנ"ל, דמי שנתרפא מניתוח

בנסתרות, 'ומאחר שכן, הנמצא כזה לברך הגומל על התבודדות ומחשבות'.

דעת בעל חזון נחום

בעל החזון נחום הניף ידו שנית, ובמכתב לאבי החיד"א גילה דעתו כי בוודאי יש לברך הגומל כל הניצול מן הסכנה, ועם שבימי האבות וקודם שתקנו אנשי כנסת הגדולה מטבע ברכה להודיה על הצלה, היו נותנים שבח והודאה כל אחד בלשונו, אבל בוודאי שהתחייבו לתת שבח והודאה על הצלתם, וגם הכהן גדול בוודאי היה מברך על יציאתו בשלום מן הקודש מקום להבת שלהבת אש קודש. ועל דבר הארבעה אשר נכנסו לפרדס, כתב דמה בכך שהסכנה נוצרה בכוח רוחני, והרי מיתת בן עזאי ופגיעת בן זומא היו במציאות ממש, וכיון שניצול רבי עקיבא מסכנה גשמית בוודאי נתחייב בברכה.

דעת בעל שדה הארץ

אבי החיד"א שאל לרבי אברהם מיוחס בעל שו"ת שדה הארץ (או"ח ברכות סימן ח), על מה שנשאל בחלום על ארבעה שנכנסו לפרדס, האם רבי עקיבא שניצול נתחייב בברכת הגומל, ושהשיב בהקיץ שהכניסה לפרדס אינה חולי גשמי, ואין מברכים על זה ברכת הגומל.

בעל השדה הארץ כתב דעתו שהתחייב בברכה, וזה לשונו: 'אפי' שאינו חולי ולא הצלה ממקרי העולם הזה, אלא הצלה ממוקשי העולם העליון, אפי' הכי הרי זה יקרא הצלה מעליא, וחייבין לברך הגומל ולהודות לה' יתברך, כי זו היא ההצלה העיקרית שהיא הצלת נפש ממוקשים קשים ממות, לכל הורד לשאול, דהלא כל עיקר ברכת הגומל היא בסיבת שניצול מסכנת נפשו, לא מסכנת גופו, ואין סכנה גמורה מזו'. והיינו שאפי' כאשר הסכנה היא מכח רוחני, כיון שניצל ממנו לחיים, חייב בברכה.

ברכת הגומל בחולי השפעת

בשו"ת יחוה דעת (חלק ד סימן יד) נשאל על מי שנחלה בשפעת על ידי חוסר זהירות הקור, האם כשיתרפא מחוליו יהיה חייב בברכת הגומל. ותחילה דן האם המתרפא מחולי שאין בו חשש נפשות חייב בברכת הגומל, והאריך במחלוקת הראשונים והאחרונים (שנתבאר בארוכה בתשובה אודות ברכת הגומל למי שיצא ממעצר) ומנהג ספרד לברך, ומנהג אשכנז שלא לברך, אמנם אצל מבוגרים גם שפעת רגילה היא חשש פיקוח נפש.

ושב דן בעיקר הדבר, האם מי שהכניס עצמו בסכנה וניצול חייב בברכת הגומל, וכתב שלכאורה נידון זה עומד במחלוקת, שלדעת אבי החיד"א מאחר שהכניס עצמו בסכנה אינו מברך, ולדעת החזון נחום מאחר שסוף כל סוף ניצול מהסכנה מברך.

שוב כתב שיש לדחות, שבנידון שלנו לכל הדעות צריך לברך, כי מעולם לא חשב שעל ידי חוסר זהירות ייפול למשכב ויחלה, והניסיון הורהו כמה פעמים שעשה כן ולא קרה לו מאומה, ולא ברי היזקא כולי האי, לכן יש לו לברך הגומל כשניצול מהמחלה, מה שאין כן בנידונים של אבי החיד"א והחזון נחום שהכניסו

דינים למעשה בהלכות שבת

הוספת מחול על הקודש / לימוד התורה בשבת / השלמת מאה ברכות / שתיית מים בסעודה שלישית

מיני בשמים, ופשוט שהשלמת מאה ברכות כבר אפשר להשלימו מליל שבת כמבואר במ"ב (סק"א).

ב. להלכה למעשה פסק המ"ב (סי' מו סק"ד) שלכתחילה ישלים באכילת פירות, ואם אין לו פירות ישלימו ע"י שמיעת ברכות התורה והמפטיר, ובשעת הדחק אפשר להשלימו ע"י שיכוון לשמוע חזרת הש"ץ כשחוזר התפילה במ"ב (סי' תרכ"ב סק"ה), ומובא עוד אופן שאפשר להשלים המאה ברכות והיא ע"י אמירת 'אין כאלוקינו', שר"ת 'אין כאלוקינו מ'י כאלוקינו נ'ודה לאלוקינו' היא 'אמן'.

ג. איכא נידון בפוסקים כשאחד מקבל שבת מוקדם אם כל הברכות שמברך מבעוד יום קודם שחשכה אי מהני להשלמת המאה ברכות, וכן אם מוציאים את השבת מאוחר אם מצטרף כל הברכות שמברך עד אחר ברהמ"ז של סעודה שלישית, ונקטו להלכה שכל זמן שאצלו שבת ואסור בעשיית מלאכה, כל הברכות שמברך שייך ליום השבת (ע"י שו"ת שבה"ל שם לגבי מוצ"ש).

איסור שתיית מים בסעודה שלישית

א. כתוב במדרש כל השותה מים בשבת בין השמשות, כאילו גזול קרוביו המתים (מ"ב סי' רצ"א סק"א), והשותה בזמן זה מסתכן וחמירא סכנתא מאיסורא, ולכן יש לזהר ולהחמיר בזה אפילו באנשים חולים וזקנים וילדים, ואיכא מחלוקת הראשונים אם המדרש הזה קאי על ערב שבת או מוצאי שבת, בערב שבת הטעם משום שהמתים מתקריים כשיוצאים מהגיהנם לשבת, ובמוצאי שבת הטעם משום שמתקריים ושותים קודם שחוזרים לגיהנם.

ב. ולמעשה יש להחמיר בין בערב שבת, אפילו שבמציאות הוא אינו נוגע כ"כ למעשה, שבלאו הכי אסור לשתות קודם קידוש, אלא נפק"מ לילדים או במקום שמקבלים שבת מוקדם ומקדש מבעוד יום, ובין במוצאי שבת בזמן סעודה שלישית שלא שותים מים (שועה"ר סי' ד), ובפרט לאבל שהוא בתוך י"ב חודש לאביו או לאימו יש לזהר בזה ביותר, משום שיי"א שרק על אבל ל"ע נאמרה האיסור.

ג. האיסור של שתיית מים היא אינו אלא בזמן בין השמשות עצמו דהיינו מהשקיעה ועד זמן צאת הכוכבים, [בזמן שיכולים כבר להבדיל על הכוס], ולכן האוכל סעודה שלישית מוקדם לפני השקיעה, או הממשיך סעודה שלישית לתוך הלילה מותרים בשתיית מים אפילו בתוך הסעודה (כה"ח סק"ז), וכן אינו נכלל בכלל האיסור מים שהוכנו בבית מקודם, כגון מים שנמצאים בבקבוקים שלא אסרו אלא מים ששואבים מהברז והמים לא היה מוכנים בבית [כשיטה א' במחבר], או רק מים מהנהרות [כשיטה ב' במחבר], (שועה"ר שם).

רואים מעלת המחשבה חידושים בשבת, ואם הוא אינו בר הכי לחדש חידושים, שילמד דברים חדשים שעוד לא למד שהם בגדר חידושי תורה אצלו (מ"ב סי' רצ"א סק"ג).

ב. מצוה לקבוע מדרש בשבת ולהקהיל קהילות ללמוד להם תורה ובפרט ללמדם הלכות שבת (מ"ב סק"ו), כמ"ש בירושלמי לא ניתנה שבתות וימים טובים לישראל אלא כדי לעסוק בתורה (מ"ב סק"ז), ובפרט בלימוד התורה בשב"ק לפני התפילה שכל הצדיקים הפליגו מאוד הלימוד בזמן הזה שיכולים אז להרגיש נעימות ומתיקת התורה, עד כדי כך שמתאמרא בשם החזו"א שאם הגוי היה מרגיש טעם נפלא זו היה מתגיר, ומובא בבית אהרן שלימוד בשבת בבוקר הוא בחינת גן עדן העליון.

ג. תורה היא בן זוווג של השבת, כמ"ש במדרש שהתורה שאלה להקב"ה מה תהא עלי שכל אחד רץ לכרמו ולשדהו, ענה לו הקב"ה יש לי זוווג שאני מזווג לך ושבת שמה, שאז הם בטלים ממלאכתם ועוסקים בתורה (מ"ב סק"ה), ולכן הני אנשים שטורדים על פרנסתם כל השבוע ואין להם פנאי לעסוק בתורה, ובשבת הם פנויים ממלאכה, צריכים לעסוק בתורה בשבת יותר מתלמידי חכמים שעוסקים בתורה כל השבוע (רמ"א).

ד. המנהג לדרוש בדברי תורה ולעורר הציבור בדברי מוסר בסעודה שלישית שהוא עת רצון שנקרא 'עווא דרעוין' ואף שכתוב ברמ"א (סי' רצ"ב ס"ב) שנוהגים לא לקבוע מדרש ברבים בשבת בין מנחה למערב, כיון שאז מתו יוסף, משה, דוד, וחכם שמת כל המדרשות בטלים (מ"ב סק"ו), מ"מ כבר תירץ המ"ב (סק"ט) שבזמננו אין למנוע מדרש ברבים כדי שלא יביאו לעסוק בשיחה בטילה המצויה כיום, וכן י"ל שהמנהג היתה דוקא שלא בתוך הסעודה, אבל בתוך הסעודה ליכא שום מנהג למנוע מדרש, ומותר ואפילו חיוב איכא לקבוע אז מדרש ולדרוש ברבים דבר השם ברמה (ליקוטי מהרי"ח).

חובת השלמת מאה ברכות בשבת

א. כתוב בשו"ע (סי' מו ס"ג) חייב אדם לברך בכל יום לפחות מאה ברכות, והחיוב היא דוקא על אנשים אבל נשים פטורים ואינן חייבות באמירת מאה ברכות (שו"ת שבה"ל ח"ה סי' כג), ובשתי מקומות בשו"ע מובא באיזה אופן יכולים להשלים המאה ברכות בשבת, (א' בסי' רפד ס"ג) שמשלים ע"י שישמע לברכות הקוראים בתורה ולברכות המפטיר ויענה אחריהם אמן, ועל ידי עניית אמן יתחשב כאילו הוא בעצמו מברך, ולכן כתב המ"ב (סק"ה) שמצוה על העולים לתורה שיברכו בקול רם כדי שכל הקהל ישמעו הברכות ויוכלו לענות אמן, (ב' בסי' רצ"א) שמשלים ע"י שירבה באכילת פירות ובמיני מגדים ולהריח

מצות הוספת מחול על הקודש

א. מחלוקת הראשונים אי המצוה להוסיף מחול על הקודש הוא מצות עשה דאורייתא או מצות עשה דרבנן, הרמב"ם סובר שהיא מצות עשה מדרבנן (ביה"ל סי' רס"ד י"ט), אולם כל הראשונים סוברים שזהו מצות עשה דאורייתא, והכי נקטינן וכן פסק השו"ע לדינא, אכן לכולי עלמא אין בזמן תוספת שבת איסור לאו ואיסור כרת.

ב. שיעור התוספת שחייבים להוסיף היא קצת יותר מכל שהוא, ולא איתברר שיעורא בגמרא כמה דקות בדיוק איכא חיובא להוסיף, ולמעשה מחלוקת אחרונים בשיעורו והכי פחות שמצינו בפוסקים הוא שתי דקות, והמ"ב (סי' רס"ב סק"ב) נקט להלכה שהיא פחות מג' רבע מיל, דהיינו קרוב לשלושה עשרה דק' וחצי, וזמן הזה של תוספת שבת אינה כולל בין השמשות בין בער"ש ובין במוצ"ש, כיון שבין השמשות עצמו הוא כבר שבת מכח ספק, ולכן בלבד בין השמשות יש מצות הוספת מחול על הקודש (מ"ב שם סק"ט).

ג. בערב שבת יכולים להוסיף מחול על הקודש הרבה יותר משיעור תוספת שבת, ודוקא בזמן פלג המנחה ולמעלה, שאם רצה לעשות כולו קודש עושה (שו"ע שם ס"ב), והמקדקים נזהרים בזה כדי להוסיף כמה שיותר בקדושת השבת, אבל קודם פלג המנחה אין בקבלתו כלום (מ"ב שם סק"ה).

ד. במוצאי שבת אין אפשרות להוסיף מחול על הקודש יותר משיעור של תוספת שבת, משום שלכו"ע הוא עכשיו לילה ואי אפשר לעשות מלילה ליום, ומשום הכי המקדקים אינם נזהרים להוסיף במוצ"ש כמו בערב שבת, משא"כ בער"ש לפי רבי יהודה מפלג המנחה כבר נחשב כלילה, ולכן המקדקים יכולים לעשות מיום לילה (מג"א סי' קפ"ח סק"ח), אך בוודאי גם במוצ"ש מצינו שיש ענין להוסיף יותר משיעור, ואינו נקרא הדיוט בזה והוא מקבל שכר על זה (ב"ח סי' רצ"ג), מפני שלא יאה השבת נראה עליו כמשא וכמגרש המלך (משב"ז סי' רצ"ג סק"א), או כדי שלא יבוא לידי טעות ויעשה מלאכה קודם יציאת השבת (פרישה סי' רצ"ג), ולכן מאחרים להתפלל מעריב במוצ"ש ואומרים והוא רחום וברכו באריכות נועם (שו"ע ורמ"א סי' רצ"ג).

מעלת לימוד התורה בשבת

א. הבן איש חי מביא בשם המקובלים שלימוד תורה בשבת גדול מלימוד תורה בחול אלף פעמים, וכן מובא בזה"ק שמצוה על כל אדם לחדש חידושי תורה בשבת, וכתב הא"ר (סי' רצ"ב) בשם השל"ה הק' שבמוצאי שבת כשהנשמה יתירה עולה למעלה שואל אותו הקב"ה איזה חידוש חדשת בתורה ביום השבת ע"כ, ומזה

איסור שיחה בטילה בקביעות ובאקראי (ג)

התיישבתי בשמחה משפחתית סביב לשולחן עם ידידים ורעים, במשך שעה ארוכה פטפטו על דברים של מה בכך, האם יש איסור בדיבורים בטלים ויש לעורר על דיבורי חכמה ומוסר או לפחות על דיבורים של תועלת וצורך כלשהו.

תשובה: בגמ' (ימא יט:) אמרו השח שיחת חולין עובר בעשה ובלאו. ונחלקו הראשונים האם האיסור הוא דווקא בדיבורים של גנאי וקלות ראש (רש"י שם) או אפי' סתם דברים בטלים (רבנו יונה ברכות טו), ולדינא אפשר להקל כרש"י, כהכרעת האחרונים (מגן אברהם סי' קנו סק"ב, משנה ברורה סוסק"ד, שו"ע הרב סעיף טז), אולם פוסקים אלו לא פירשו כמה זמן אסור לדבר.

חילוק בין קביעות לאקראי:

והנה יש עוד שיטה מרכזית באחרונים בדיון זה של איסור שיחת חולין וגדרו, שהיא שופעת אור על מקרה של שאלתנו כאן:

מצינו כמה אחרונים שמחלקים לדינא שאין איסור כלל לדבר דברים בטלים [שיאנים דברי גנאי וקלות ראש], אפי' שמרבה בהם, אם הוא רק באופן אקראי, ורק אם עוסק בהם בקביעות יש בזה איסור.

כן כתבו להד"י מור וקציעה (סימן שז ד"ה וכתבו הנה), תפארת ישראל (יכין סנהדרין פ"י מ"א אות ח), אורח מישורים (סי' יא סוסק"ב), נהורא דאורייתא (מאמר 1 פ"ז הלכה א, ושם מבואר שגם זה החמירו רק לת"ח), וכן בערוך השולחן (י"ד סי' רמו סל"ה) כותב: 'ואין לדבר הרבה בשיחת חולין שלא לצורך'.

וכן מבואר בפירוש רבינו יונה על אבות (פרק ג משנה ב והובא להלן), שכתב שאיסור 'מושב לצים' אינו אלא בעושה ישיבה של קבע על דעת לדבר בדברי הבאי. וראה גם לשון הרבנו יונה בשערי תשובה (שער שלישי אות קעז): 'הקובע עצמו תמיד לשיחה בטלה ודברים בטלים כדרך יושבי קרנות. ושתים רעות יש בדבר הרע הזה, האחת - כי כל המרבה דברים מביא חטא (אבות סוף פ"א), והשנית - כי הוא בטל מדברי תורה.

ויש להדגיש שהגם שאין איסור בדיבור שיחת חולין דרך אקראי, מ"מ אינו דבר הראוי כמ"ש הרמב"ם (פיה"מ אבות א יז, וכע"ז בה"ל דיעות פ"ב ה"ד) שבדיבור זה המאוס [דהיינו דברים בטלים] גם המיעוט אינו טוב אלא ראוי לשתוק ממנו לגמרי. ואפי' בדיבור המותר דהיינו לצרכי האדם ג"כ ישובח לאדם מיעוט הדיבור, ומן הריבוי בו יזוהר בספרי המוסר, עכ"ד.

משך זמן הדיבור:

בפרי מגדים (או"ח סוס"י קנו) אחר שהביא את דברי הרמב"ם לגבי דברים בטלים כתב בזה"ל: 'ומכל מקום לא נתנה תורה למלאכי השרת, ורב האמורא מנע ממנו'.

ובספר ארחות יוסף (להגר"ח קנייבסקי, סופ"ב) כתב: ויש להעיר שאיסור דברים בטלים אין הכונה לאסור לדבר אפי' תיבה אחת מה

המשך בעמ' הבא

אם יין פוטר משקים ששתה לפני היין

באחד מימי תמוז הלוהטים נערך סיום מסכת לבני החבורה בביתו של יוסף דן אשר במעלה הרחוב הראשי. בהגיע ישראל גד לבניין שמע את הדי שירת החברים העולה מהקומה העליונה, אך המעלית ככל הנראה לא עמדה בעומס המוזמנים ושבהק חיים לכל חי, ועל כן נאלץ לעלות שש קומות ברגל. כך מצא את עצמו מתנשף ונוסף פלגי זיעה בפתח טרקלין הסיום, וכל שביקש היה רק כוס מים קרים להשיב נפשו. במהרה נשלחו אליו בקבוק סודה קרה עם שתי כוסות ליתר בטחון. הוא מזג כוס גדולה ובירך 'שהכל' בכונה עצומה, לגם ומיד מזג כוס נוספת, בעודו תר אחר נייר או לכל הפחות מפית כדי לנגב את הזיעה הנוטפת. או אז הבחין בו בעל הסיום יוסף דן, וניגש אליו כשבקבוק יין ישן בידו, "לחבר ישן מגיע יין ישן" אמר בחיבה ומזג לו כוס מכובדת. "לחיים" הם איחלו זה לזה.

כטוב ליבו ביין התחבר ישראל גד לאווירת השמחה המרוממת, אולם מחוגי השעון הראו לו כי עליו למהר וכי מוטב שיצא דקה אחת קודם. אך בבואו לברך ברכה אחרונה היתה נפשו בשאלתו: כי הרי יש לו לברך ברכה אחרונה מעין שלוש על היין ובורא נפשות על המים, והנה יין פוטר כל מיני משקים בין מברכה שלפניהם ובין מברכה שלאחריהם, אך באופן כזה ששתה את המים לפני ששתה את היין יש להסתפק האם יין פוטר את שאר המשקים רק כאשר הם טפלים לגמרי אל היין, או שגם כאשר שותה מהמים לפני היין הם נפטרים בברכת היין:

תשובה: בשולחן ערוך (או"ח סי' קע"ד ס"ב) כתוב: 'יין פוטר כל מיני משקים. הג"ה: אפילו מברכה ראשונה'. ובמשנה ברורה (סק"י) כתב שהטעם לכך כיון שהוא ראש וראשון לכל המשקים, וכולם נטפלים לו.

ונחלקו האחרונים באופן ששתה משקים בתחילה ובירך לפני השתיה את ברכתם הראויה, ואחר כך נמלך בדעתו לשתות גם יין ובירך עליו בורא פרי הגפן, האם גם באופן זה יפטור ברכת על הגפן את ברכת בורא נפשות או לא.

והפרי מגדים (או"ח סי' ר"ב סק"י) כתב שאם שתה משקה שברכתו ספק שהכל ספק הגפן, ומסתפק מה יברך בברכה אחרונה, יכול לשתות יין ולברך אחריו על הגפן ויפטור את המשקה המסופק. וכן פסק המגן אברהם (סי' קע"ד סק"י) שברכת על הגפן שמברך לאחר ברכת המזון פוטר מברכה אחרונה משקים ששתה קודם הסעודה. וכן הביא הכף החיים (סי' ר"ח סקפ"ב) בשם כמה פוסקים.

השולחן ערוך הרב כתב בסדר ברכת הנהנין (פ"א סכ"א) שעל הגפן פוטר משקים מברכה אחרונה על אף שלא פטר מברכה ראשונה, וכגון שלא היו לפניו כשבירך בורא פרי הגפן על היין. וכעין זה כתב בסי' קע"ד (ס"ז) שעל הגפן שמברך לאחר ברכת המזון פוטר משקים ששתה קודם הסעודה.

השלטי גיבורים על הרי"ף (סוף פרק כ"ד מברכין) כתב על נידון דידן בדרך ספק וז"ל: 'והשותה מים ויין זה אחר זה, נראה דאם שתה מים תחלה אפשר דצריך לברך על כל אחד ואחד לפנייה ולאחריה'.

המשנה ברורה (סי' ר"ח סקע"ב) כתב שאם לא קבע על היין וגם לא היו המשקים לפניו בשעה שבירך בורא פרי הגפן, צריך לברך על המשקים לאחריהם כשם שמברך לפנייהם, ומשמע מדבריו שאם לא נפטרו המשקים מברכה ראשונה אינם נפטרים בברכה אחרונה.

אלא שיש לעיין בשיטת המשנה ברורה, מפני שבסי' ר"ד (סקל"ט) כתב שמשקה שהוא ספק שהכל ספק הגפן, לענין ברכה אחרונה יראה לשתות רביעית יין גמור, ויברך על הגפן לפטור משקה זה, משמע מדברים שעל אף שלא נפטר מברכה ראשונה שהרי בירך שהכל על המשקה הספק, אפילו הכי בברכה אחרונה נפטר על ידי ברכת על הגפן שמברך על היין ששותה אחר כך. ויש שרצו ליישב דמה שכתב המשנה ברורה בסי' ר"ד שעל הגפן יפטור המשקים, הוא באופן ששתה משקה שהוא ספק שהכל ספק הגפן ונפטר מטעם שהוא ספק ספיקא, שאפי' על הצד שהוא שהכל מח' אם על הגפן פוטר באופן שבירך ברכה ראשונה.

אבל נראה שאי אפשר לומר כן, דבסי' ר"ח (סק"פ) פסק המשנה ברורה גם באופן של ספק ספיקא דברכת על הגפן אינו פוטר משקים ששתה לפנייה, שכתב שאם שתה משקה שספק אם ברכה לאחריה הוא בורא נפשות או על הגפן שישתה רביעית יין ויברך על הגפן, וכן יאכל דבר שברכתו לאחריה בורא נפשות ויצא מידי ספק, וצריך ביאור.

ויש שכתבו לבאר בביאור המח' של המגן אברהם והשלטי גיבורים, שנחלקו בגדר יין פוטר כל מיני משקים, שהמגן אברהם סובר שהטעם בזה משום שברכת היין היא ברכה חשובה ולכן פוטר את ברכת שהכל ובורא נפשות שהם ברכות פחות חשובות, ולכן גם אם לא נפטר בברכה לפנייה אפילו הכי גם על הגפן יותר חשוב מבואר נפשות. והמגן גיבורים סובר שטעם הפטור הוא שהמשקים טפלים בעצם ליין, ועל כן כשלא היו לפניו ולא היו בדעתו ולא קבע, אין המשקים טפלים כלל והם עכשיו לעצמם בין מלפניה ובין לאחריה.

העולה לדינא:

א. שתה מים ואחר כך רוצה לשתות יין לכתחילה יברך בורא נפשות ואחר כך ישתה היין.

ב. אם כבר שתה יין ועדיין לא בירך בורא נפשות, לכתחילה יאכל דבר שברכתו האחרונה בורא נפשות, ויברך גם בורא נפשות וגם על הגפן.

ג. אם אין באפשרותו לאכול דבר שברכתו לאחריה בורא נפשות, כתב הכף החיים (סי' ר"ח סקפ"ה) שיברך ברכת בורא נפשות בהרהור, וגם יכון בברכת על הגפן לפטור את המים, ולא יברך בורא נפשות בפיו.

שאינו דברי תורה, שזה אינו אלא לבעלי מדרגה גדולה, כמו שאמרו על הגר"א שבשעת פטירתו אמר כמה רגעים בטלתי מן התורה, ומה שאמרו בגמ' השח שיחת חולין עובר בלאו ועשה, פירש"י דהיינו שחוק וקלות ראש, ואמרו בשם החזו"א זצ"ל שגדר דברים בטלים שאם מדבר עשרה דקות כבר צריך להיות איכפת לו.

מושב לצים:

הנה איתא בשו"ע (א"ח סי' שז סט"ז) וז"ל: מליצות ומשלים של שיחת חולין ודברי חשק, כגון ספר עמנואל, וכן ספרי מלחמות, אסור לקרות בהם בשבת. ואף בחול אסור משום מושב לצים, ועובר משום 'אל תפנו אל האילים' (ויקרא יט ד) לא תפנו אל מדעתכם, ובדברי חשק, איכא תו משום מגרה יצר הרע. ע"כ דברי השו"ע.

ולא נתבאר לי היטיב איזה גדר של שיחת חולין נכלל באיסור זה של מושב לצים ושל 'אל תפנו'. ועוד דעל כרחך צריך לומר שדברים אלו שמנה כאן חמורים טפי מסתם ריבוי בדברים בטלים, כי הלא בסעיף א' (שם) אסר דברים בטלים רק בשבת ורק להרבות, ואילו כאן במליצות ומשלים וכו' אוסרם אפי' בחול.

וראה במור וקציעה (על הטור שם ד"ה וכתבו התור) לגבי הקריאה בספרי מלחמות שמבאר קצת גדר הדברים, עיין שם באריכות קצת. ועדיין יל"ע בכ"ז.

וראה בפירוש רבינו יונה על אבות (פרק ג משנה ב) וז"ל: מושב לצים קרא הפך ממה שכתוב אחריו 'כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה', על העושים ישיבה של קבע על דעת לדבר בדברי הבאי, ובוטלין מדברי תורה שפורקין עולה מעליה, כי אם בשעה שאין להם עסק מלאכה, גם לא צריכין לדבר בעניניהם, וקובעין מושב לדברים בטלים, הרי זה נקרא 'מושב לצים', ולענין בטול תורה נאמר הדבר הזה, ע"כ.

מהו שבת התנאים שלא דיברו שיחת חולין:

הנה בגמרא סוכה (כח.) נשתבחו התנאים רבי יוחנן בן זכאי ורבי אליעזר שלא דיברו שיחת חולין, ויש להבין מהו השבח שזוהר בדבר שאסור לכל ישראל כמו שאמרו בגמ' (יומא יט:) השח שיחת חולין עובר בעשה ובלאו. וכמה תירוצים נאמרו בזה:

(א) הרד"ל (קונטרס שם האחד אליעזר אות ז) והמעשי למלך (הל' מעשה הקרבנות פ"ג ה"ט) [וכע"ז גם בבני בנימין (הל' דיעות פ"ב ה"ד)] מתרצים שעשה ולא יש רק על קלות ראש וליצנות [כפי' רש"י] ואילו הם נזהרו אפי' על כל שיחה בטילה, וזהו שפי' רש"י בגמ' סוכה שם על 'שיחת חולין' - 'דברי הבאי ושחוק' דהיינו סתם שיחה בטילה. (ב) לפי דעת רבנו יונה שגם דברי הבאי אסור לכל אדם לדבר, מתוך המעשי למלך (שם) נראה הכוונה שגם שיחה שהיא לצורך מעסקי פרנסתם לא שחו. (ג) עוד כותב הרד"ל שם דליכא קושיא גם אם נזהרו מלעבור על איסור ממש כי גם בזה שייך שבח [כי רוב האנשים נכשלים בזה (עי' גמ' ב"ב קסא. וכולם באבק לשה"ר), ראה כעין תירוץ זה בתוספות (ע"ז כ: ד"ה שלא)]. (ד) בתפארת ישראל (יכין סנהדרין פ"י מ"א אות ח) מתוך שלכל אדם אסור רק שיחה בדרך קביעות והם נזהרו אפי' באופן אקראי בעלמא.

העולה לדינא:

כמה אחרונים נקטו שאין איסור דיבורים בטלים רק בדרך קביעות ולא בדרך אקראי. מ"מ ראוי למעט ככל האפשר.

בענינו לגבי שמחה משפחתית, יש צורך לדבר קצת כדי להיות מעורב בין הבריות ובקירוב הלבבות ולשמוח איש עם רעהו. ברם איש בר דעת שוקל את דיבוריו שלא יחרוג מגדר המוסר.

דברי גנאי וקלות ראש ממש אסור לדבר אפי' באקראי. 'מושב לצים' היינו העושה ישיבה של קבע על דעת לדבר בדברי שטות.

האוכל ספק כזית ושינה מקומו

דוד נטל ידי לאכילת פת אך עם תחילת אכילתו נאלץ לצאת מביתו, לאחר שחזר הסתפק האם חייב לברך שוב המוציא וסיבת הספק הוא כיון שנפסק להלכה שהאוכל דבר שצריך ברכה במקומו אין שינוי מקום מחייב שוב בברכה ראשונה והרי פת חייבים לברך עליה במקומה ואין בזה שינוי מקום אבל במקרה שלו לא ברור לו האם אכל כזית והרי אם לא אכל כזית אין עליו חיוב ברכה אחרונה כלל וא"כ יהיה עליו לברך שוב ברכה ראשונה.

תשובה: הנה השו"ע (סימן קע"ח ס"א) פסק שגם באוכל פת עם יצא ממקומו וחזר חייב שוב לברך אך הרמ"א (בס"ב) מביא להלכה דיעה החולקת שהאוכל דבר שצריך ברכה במקומו ויצא אין שינוי מקום מחייב אותו לברך שוב כל שלא הסיח דעתו.

והמגן אברהם (סימן ר"י סק"א) כתב שאם אכל פחות מכזית ויצא ממקומו וחזר צריך לברך שוב. ולכאורה יש להסתפק במקרה שלא יודע אם אכל כזית, שיש מקום לומר שהיה ואם אכל כזית לא חייב לברך ברכה ראשונה שוב כשחזר, א"כ במקרה שזה ספק שהוא לא יודע האם אכל כזית יהיה לזה דין של ספק ברכה וכל ספק בברכה פסקינן להקל, אבל יש לעיין כי הרי הסברא שכל דבר שצריך ברכה במקומו הסביר רב חסדא (פסחים ק"א:) כיון שלקיבועא קמא הדר והכוונה כיון שהוא חייב לברך במקומו לא נקרא שיצא ממקומו לגמרי, וא"כ לכאורה המסתפק אם אכל כזית הרי דינו שהוא פטור מברכה אחרונה וכמבואר במגן אברהם (סימן קפ"ד סק"ח) שרק האוכל כדי שביעה ואינו יודע אם בירך ברכת המזון מברך מספק, כיון שהאוכל כדי שביעה חייב לברך מהתורה, אבל האוכל כזית ומסופק אם בירך ברכת המזון פטור כיון שחיובו הוא רק מדרבנן וכמבואר במגן אברהם (סימן קפ"ד סק"ח) ובמשנה ברורה (שם ס"ק ט"ז), וא"כ הרי המסופק אם אכל כזית אינו חייב בברכת המזון ואם יצא ממקומו לכאורה יצטרך לברך בתורת ודאי ולא מדין ספק כיון שבמצאות אינו חייב ברכה אחרונה.

ומצינו שנחלקו בכעין זה גדולי עולם, שהמגן אברהם (סימן קע"ח) על דברי השו"ע (שם סעיף ה) שהביא שלוש דיעות מהם הדברים שצריכים ברכה במקומם, האם רק פת או גם מיני מזונות, או שכל שבעת המינים, וכתב שיש לפסוק ככל הדעות לחומרא, שלכתחילה גם האוכל שבעת המינים יברך במקומם וכן אם אכל שבעת המינים ויצא וחזר אין צריך לחזור ולברך ברכה ראשונה כי יש להסתפק אולי הם מדברים שצריך ברכה במקומם, והקשה ע"ז בחידושי רבינו עקיבא אייגר, שהרי קי"ל ספק דרבנן לקולא ואם כן קם דינא שהאוכל פרי משבעת המינים אינו חייב לברך דווקא במקומו, א"כ לא שייך במצאות הסברא שלקיבועא קמא הדר.

הרי שרבי עקיבא אייגר למד שמסתכלים בדין של צריך ברכה אחרונה במקומו שמונע את חיוב הברכה בשינה מקומו הוא רק אם עפ"י דין הוא חייב לחזור ובנידון דידן שמסופק אם הספיק לאכול כזית שעפ"י הדין הוא כרגע פטור מברכת המזון כיון שהוא מסתפק חייב לברך שוב ברכה ראשונה כשחזר, אבל לדברי המגן אברהם שחושש לברכה לבטלה בדבר שיש בו ספק אם חייב ברכה במקומו גם במסופק אם אכל כזית כיון שיש כאן ספק אינו מברך שוב ברכה ראשונה.

ולהלכה נראה שיש לחוש שלא ברכה ראשונה גם במקרה שהוא מסופק אם אכל כזית, כיון שדברי המגן אברהם הובאו להלכה בהרבה אחרונים. [- בפרי מגדים ובשו"ע הרב סעיף ג, ובמשנה ברורה ס"ק מ"ה, ובשער הציון ס"ק לט הוסיף שאף רבי עקיבא אייגר נשאר רק בצ"ע].

העולה לדינא:

היוצא בתחילת אכילת פת ואינו יודע אם אכל כזית, כשחזר ורוצה להמשיך בסעודתו יברך שוב.

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletter.mechubarim@gmail.com